

Examen philosophicum's betydning som fellesskapsdannende grunnlag for dialog og refleksjon

The Significance of *Examen Philosophicum* as a Shared Foundation for Dialogue and Reflection

Kristin Sampson

Professor dr. art, Institutt for filosofi og førstesemesterstudier, Universitetet i Bergen

Sampson er professor i filosofi ved Institutt for filosofi og førstesemesterstudium ved Universitetet i Bergen. Hun arbeider hovedsaklig med antikk gresk filosofi, i første rekke Platon, og feministisk tenkning.

kristin.sampson@uib.no

Sammendrag

Examen philosophicum (ex.phil.) er noe det store flertallet av studenter i Norge må ta. Dette gir faget en særskilt mulighet til å virke fellesskapsdannende. Samtidig har det i de senere år vært en tendens til å utvikle ulike fakultets-tilpassede varianter av ex.phil., samt en dreining bort fra det mer filosofihistoriske. Denne artikkelen reiser spørsmål ved hvilke konsekvenser disse endringene kan ha for betydningen til ex.phil. som fellesskapsdannende grunnlag for dialog og refleksjon. Hva er det som eventuelt går tapt, og er det noen problematiske konsekvenser ved disse tendensene? Artikkelen begynner med å ta utgangspunkt i en påpekning av noen mulige problematiske aspekt ved at ex.phil. i mindre grad står som felles referanseramme, både for den akademiske dialogen på universitetene, men også med henblikk på den videre relevansen ex.phil. kan ha for samfunnet for øvrig. Deretter sies det, med utgangspunkt i Hans-Georg Gadamer, noe om betydningen av det historiske. Dette gjøres blant annet med tanke på det økende grad av fokus på det systematiske fremfor det filosofihistoriske som preger utviklingen av ex.phil. i de senere årene. I forlengelsen av dette, rettes til slutt søkelyset mot den greske antikken som betydningsfull for vår vestlige intellektuelle og akademiske tradisjon.

Nøkkelord

Examen philosophicum, ex.phil., fellesskapsdannende grunnlag, dialog, historie, tradisjon, antikken, gresk filosofi

Abstract

Examen philosophicum (ex.phil.) constitutes a subject which the vast majority of students in Norway are obligated to take. This gives it a unique possibility to function as a shared foundation. At the same time there has in recent years been a tendency to develop diverse and different faculty specific variants of ex.phil., as well as an increasing turning away from a more historical approach. This article raises the question of the consequences these changes may lead to concerning the significance of ex.phil. as a shared foundation for dialogue and reflection. What will potentially be lost, and are there some problematic consequences following these tendencies? The article starts with a consideration of some of the potentially problematic aspects concerning ex.phil. becoming less of a shared foundation, both in relation to the academic dialogue within the universities, and also in relation to its wider societal relevance of examen philosophicum. Then, with Hans-Georg Gadamer as a starting point, the significance of the historical is indicated. This leads to a final brief look at the importance of ancient Greek thinking for the Western intellectual and academic tradition.

Keywords

Examen philosophicum, ex.phil., shared foundation, dialogue, history, tradition, antiquity, Greek philosophy

Examen philosophicum (ex.phil.) er noe det store flertallet av studenter i Norge må ta. Dette gir faget en særskilt mulighet til å virke fellesskapsdannende. Samtidig har det i de senere år vært en tendens til å utvikle ulike fakultetstilpassede varianter av ex.phil., samt en dreining bort fra det mer filosofihistoriske. Denne artikkelen reiser spørsmål ved hvilke konsekvenser disse endringene kan ha for betydningen til ex.phil. som fellesskapsdannende grunnlag for dialog og refleksjon. Hva er det som eventuelt går tapt, og er det noen problematiske konsekvenser ved disse tendensene?

Hvis en ser på beskrivelser av ex.phil. hos forskjellige universiteter i Norge, finner en litt ulike vektlegginger av målsettingen med faget. Universitetet i Oslo (UiO) trekker for eksempel frem utvikling av «studentenes evne til å forholde seg reflektert til vitenskapene i dag» og at ex.phil. «skal gi grunnlag for å reflektere over etiske problemer man støter på i universitetssammenheng og i samfunnet for øvrig» (UiO, 2021). Ved Universitetet i Bergen (UiB) nevnes at en som student inngår i «et større akademisk fellesskap» og betydningen av «å forstå den vidtrekkende intellektuelle tradisjonen man er endel av» vektlegges i forbindelse med at ex.phil. skal bidra til evnen «til å tenke kritisk og selvstendig rundt både fagets og din egen rolle». I forlengelsen av dette siste nevnes også filosofi som «et nyttig redskap» (UiB, 2021). Ifølge Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet (NTNU) skal ex.phil. «gi kunnskap og ferdigheter som er viktige for alle studenter ved et universitet, både under og etter studiene». Også hos NTNU nevnes ex.phil. som redskapsfag: «Hensikten er å gi redskaper for selvstendig og kritisk refleksjon om betingelser for vitenskapelig kunnskapsdannelse, og det ansvaret som følger med å delta i vitenskapelig virksomhet» (NTNU, 2021). Universitetet i Tromsø (UiT) har som mål at ex.phil. skal gi «en innføring i filosofiske diskusjoner knyttet til menneskets natur og virksomhet, menneskelig kunnskap og kunnskapsproduksjon, grunnleggende spørsmål knyttet til moralsk og politisk aktivitet, vitenskapelig tenkning og ulike oppfatninger om naturen» (UiT, 2021). I disse beskrivelsene legges det altså vekt både på ex.phil. som et redskapsfag, knyttet til oppøving av evnen til kritisk refleksjon, og også til refleksjon over den vitenskapelige og intellektuelle tradisjon en som student og forsker inngår i. I tillegg pekes det mot det samfunnet universitetet og den akademiske tradisjonen inngår som en del av. Noe av betydningen til ex.phil. knyttes dermed opp til den videre akademiske tradisjon en trer inn i, uavhengig av det spesifikke fag en studerer, samt mot det enda videre, som angår «samfunnet for øvrig», som det sies hos UiO, da med et særlig fokus på det etiske. Her skal jeg rette søkelyset i første rekke mot ex.phil. sin betydning i forhold til den felles intellektuelle tradisjon som alle på et universitet inngår i.

Det har i de siste ti-årene vært en tendens, blant annet ved mitt eget universitet UiB, til økende spesialisering av ex.phil. i form av fakultetstilpasning.¹ Som det heter i UiB sin beskrivelse av ex.phil.: «Noen av grunnproblemene angår enhver akademiker, andre tar ulik form ved de forskjellige fagfeltene. Derfor varierer vektlegging og utvalg av problemstillinger ved ex.phil. fra fakultet til fakultet» (UiB, 2021). Denne fakultetstilpasningen innebærer at hvert enkelt fakultet har sine egne lærebøker, oppgaver og opplegg. Vektleggingen av ulike disipliner, slik som den tidligere inndelingen av ex.phil. i vitenskapsfilosofi, logikk og filosofihistore, samt utvalget av filosofer og teorier varierer tildels sterkt mellom de ulike fakultetene.² Det er ikke vanskelig å forstå hvorfor en økende grad av fakultetstilpasning har blitt iverksatt. En viktig fordel med disse tilpasningene til de enkelte fakultet, er at opplegget

1. I det følgende skal jeg i første rekke ta utgangspunkt i ex.phil.-opplegget ved UiB, som er det jeg kjenner best. Erfaringen min fra ex.phil. er bred og strekker seg over flere ti-år. Jeg har undervisningserfaring fra fire ulike fakultet, samt vært emneansvarlig ved MN-fakultetet, og var leder av utvalget for examen philosophicum i perioden 2012–2017.

blir vinklet tettere på fagene studentene skal spesialisere seg i, og at ex.phil. dermed oppleves mer relevant for studentene. Dette kan imidlertid også gå på bekostning av noe. I den grad en går bort fra et felles opplegg for studenter på tvers av fakultet, vil ex.phil. sin betydning som fellesskapsdannende og som en instans som retter seg mot den felles akademiske tradisjon alle studenter er del av, kunne bli svekket. Der studenter for noen ti-år siden i større grad leste de samme pensumbøkene og ble gjort kjent med endel av de samme tanke-tradisjonene, filosofene og disiplinene på ex.phil., vil studenter fra ulike fakultet ved for eksempel UiB i dag i mindre grad ha en slik felles referanseramme. Denne artikkelen søker å belyse noen av konsekvensene dette kan ha og reiser spørsmål ved hvorvidt det knytter seg noe problematisk til det at studenter ikke lenger i samme grad har en slik felles referanseramme. Spørsmål artikkelen tar for seg er altså: Hvorfor er dette eventuelt et problem og hva slags problem er det i så fall?

Her skal jeg først ta utgangspunkt i en påpekning av noen mulige problematiske aspekt ved at ex.phil. i mindre grad står som felles referanseramme, både for den akademiske dialogen på universitetene, men også med henblikk på den videre relevansen ex.phil. kan ha for samfunnet for øvrig. Deretter skal jeg, med utgangspunkt i Hans-Georg Gadamer, si noe om betydningen av det historiske. Dette er litt med tanke på det økende grad av fokus på det systematiske fremfor det filosofihistoriske som preger utviklingen av ex.phil. i de senere årene. I forlengelsen av dette retter jeg til slutt søkelyset mot den greske antikken som betydningsfull for vår vestlige intellektuelle og akademiske tradisjon.

1. Examen philosophicum som felles referanse og grunnlag

Flere av universitetene i Norge knytter, som vi har sett, ex.phil. til den felles akademiske og intellektuelle tradisjon alle på et universitet er del av. Men hvorfor er dette viktig? Hvorfor skal vi vektlegge ex.phil. som felles referansebakgrunn? Universitetene og forskningsmiljøene er preget av en stadig økende spesialisering. Samtidig trekkes tverrfaglighet frem som noe verdifullt. Gitt tendensen til økende spesialisering synes det dermed å bli desto viktigere med noe som kan stå som referanse og grunnlag for felles dialog. Her kan ex.phil. spille en viktig rolle og være et bidrag til å styrke et felles grunnlag for å snakke på tvers av faggrensene for studenter og fremtidige forskere. Dette angår det mer universitetsinterne. Men også for samfunnet og samfunnsdebatten for øvrig kan ex.phil. som felles referanse og grunnlag ha en betydning.

Vi lever i en tid der såkalte «falske nyheter» og «alternative fakta» gjør seg gjeldende på måter som virker truende overfor selve vår forståelse av en felles virkelighet eller sannhet. Selv om løgner, falske rykter og desinformasjon har eksistert siden det første mennesket hvisket en usannhet i øret på et annet, er det likevel noe nytt ved det som foregår i dag. Som M. Mitchell Waldrop påpeker: «today's technologies, with their elaborate infrastructures for uploading, commenting, liking, and sharing, have created an almost ideal environment for

-
2. Studieåret høsten 2020 og våren 2021 var pensum for de ulike fakultetene følgende: Det humanistiske fakultet og Fakultet for kunst, musikk og design: Espen Gamlund, Lars Fr. H. Svendsen og Simo Säätelä (2016) *Filosofi for humanister* og Gunnar Karlsen (2015) *Språk og argumentasjon*. Det juridiske fakultet: Kjetil Skjerve (2019) *Rettsfilosofi for examen philosophicum* og Eivind Kolflaath (2004) *Språk og argumentasjon – med eksempler fra juss*. Det matematisk-naturvitenskapelige fakultet: Sorin Bangu og Kevin Cahill (red.) (2017) *Filosofi for realister: tekst-samling* og Samir Okasha (2016) *Philosophy of Science: a very short introduction*. Det medisinske fakultet: Reidar Lie, Lars Fr. H. Svendsen og Espen Gamlund (2015) *Filosofi og helseforskning*. Det psykologiske fakultet: Erik Brown og Anne Granberg (2012) *Hva er et menneske?: en innføring i filosofiske spørsmål om menneskets natur* og Gunnar Karlsen (2015) *Språk og argumentasjon*. Det samfunnsvitenskapelige fakultet: Trygve Lavik, Kjersti Fjørtoft og Jørgen Pedersen (2014) *Filosofi for samfunnsvitere* og Gunnar Karlsen (2015) *Språk og argumentasjon*.

manipulation and abuse—one that arguably threatens any sense of shared truth» (Waldrop, 2017, s. 12632). Farene dette utgjør for moderne demokratier er noe som har blitt tydelig og tematisert blant annet i kjølvannet av valget i USA i 2016.³ Måten sosiale medier bidrar til å skape såkalte filterbobler og ekkokamre er med på å forskanse folk innenfor ulike og forholdsvis adskilte nyhetsverdener der bildene av virkeligheten kan skille seg skarpt fra hverandre.⁴ Som Eric Jardine påpeker: «While democracy requires the free exchange of information and ideas, filter bubbles tend to isolate users» (Jardine, 2019, s. 34). Dette er et demokratisk problem. Jardine skisserer tre måter problemet falske nyheter, filterbobler og ekkokamre representerer for demokratiet, kan møtes på.⁵ Den første er å redusere mengden falske nyheter en befolkning utsettes for. Regulering av sosiale medier kan være et mulig virkemiddel i denne forbindelse, men i et demokrati, der ytringsfriheten står sentralt, har denne løsningen sine begrensninger. Enkelte ytringer faller utenfor ytringsfrihetens rammer, og kan hindres gjennom lovreguleringer, men alt som bidrar til å skape ekkokamre og alternative virkelighetsforståelser kan ikke hindres på denne måten. Noe vil befolkningen likevel bli eksponert for. Det andre tiltaket er å bygge opp motstandsevnen mot falske nyheter og så og si styrke flokkens immunitet overfor fenomenet. Spørsmålet blir hvordan en skal få dette til, og hva som kan virke som en slik forebyggende motgift eller vaksine overfor falske nyheter og generering av alternative, usanne virkelighetsbeskrivelser. Utdanning nevnes i forhold til dette andre virkemidlet, som noe som kan virke forebyggende og styrke motstandskraften i befolkningen, skjønt det omtales som «hugely costly» (Jardine, 2019, s. 35). Det tredje tiltaket er å komme med korrigerende motfortellinger. Effekten av dette avhenger imidlertid av tilliten de som skal lytte til dette har til kildene som formidler slike motfortellinger. En utfordring her er altså å få folk til å være lydhøre overfor det som formidles.

Men hva har alt dette med ex.phil. å gjøre? Kan ex.phil. bidra på noe vis overfor det demokratiske problemet som en svekkelse av en felles virkelighetsforståelse representerer? Én måte ex.phil. kan bidra til å styrke motstandskraften overfor falske virkelighetsfremstillinger er ved å virke som et nyttig verktøy gjennom oppøvelse i kritisk tenkning. Dette handler om ex.phil. som et nyttig redskap, slik dette omtales i beskrivelsene hos både UiB og NTNU, slik vi har sett ovenfor.⁶ En annen måte ex.phil. kan bidra til å styrke immuniteten overfor den splittelsen som utvikling av ekkokamre og samfunnsgrupper som relaterer seg til vidt ulike og stadig mer adskilte virkelighetsbeskrivelser skaper, er ved å bidra til styrkingen av felles referanser og grunnlag for dialog. Dette betyr selvsagt ikke at ex.phil. kan løse problemet ulike adskilte virkelighetsbeskrivelser representerer. Men, gitt at ex.phil. er noe den store majoriteten av studenter ved et universitet skal ta og dermed bærer i seg muligheten for å stå som noe som er felles for alle studenter også når det gjelder det faglige innholdet, synes det klokt å ta vare på, og gjerne styrke, dette fellesskapsdannende aspektet. Poenget her er altså ikke at ex.phil. skal løse det demokratiske problemet som fremveksten av tildels adskilte og ulike virkelighetsoppfatninger utgjør. Men gitt at dette er en økende tendens, kan det være verdt å ta vare på de fellesskapende virkemidlene vi har. Og, i en norsk universitetssammenheng utgjør ex.phil. kanskje den fremste muligheten vi har for å gi studenter noe felles, som dermed kan bidra til å etablere et felles grunnlag for dialog mellom dem, uavhengig av fakultetstilhørighet og studievalg forøvrig.

3. Se for eksempel Alcott & Gentzkow (2017); Prier (2017) og Jardine (2019).

4. Se for eksempel Jardine (2019) om filterbobler og ekkokamre.

5. Se Jardine (2019, s. 34–35), hvor han redegjør for disse tre som han kaller henholdsvis «exposure», «receptivity» og «counter narrative».

6. Se ovenfor samt UiB (2021) og NTNU (2021).

Så hva kan dette fellesskapsdannede grunnlaget være? Det er på ingen måte snakk om å lære studentene opp til å tenke på én bestemt måte eller å sverge til én fastlagt ideologi eller ett vedtatt perspektiv. Gitt at noe av det vesentlige ved ex.phil. er å gi innblikk i ulike tenkemåter, er en form for indoktrinering i én bestemt tenkemåte noe faget i seg selv undergraver og står som en motsats til. Det som i stedet kan virke som et felles grunnlag her, er å få en viss innsikt i den intellektuelle akademiske tradisjonen universitetene inngår i. Dette er en tradisjon som strekker seg tilbake til den greske antikken. Her kommer med andre ord det historiske inn. La oss se litt på hvorfor dette kan være viktig og verdifullt med tanke på å styrke et felles grunnlag både innad på universitetene og i en bredere samfunnsmessig sammenheng.

2. Betydningen av historie og tradisjon

Ifølge Hans-Georg Gadamer utforsker vi historien for å lære mer om oss selv. Det vesentlige ved den historiske bevissthet består ikke i å rekonstruere fortiden, men i reflektert utveksling med samtiden, altså den verden og det samfunn som omgir oss i vår egen tid.⁷ Når vi leser tekster fra antikken, for eksempel Platons dialoger, gjør vi det også, og ikke minst, for å lære mer om oss selv og vår egen samtid. Dette henger blant annet sammen med det Gadamer kaller tradisjon. Ifølge Gadamer betegner tradisjon det historisk gitte (Warnke, 2012, s. 6). Som mennesker er vi sosialisert inn i former for praktisk kunnskap knyttet til måter å forholde oss til verden på. Dette kommer til uttrykk både gjennom måtene vi gjør ting på, og også hvordan vi tar visse begreper og begreppssammenhenger som selvsagte. Tradisjonen utgjør på et vis veien som ligger mellom to historiske epoker, eller horisonter, for å snakke med Gadamerens terminologi. Den uttrykker forholdet mellom en moderne leser og for eksempel en tekst fra antikken.⁸ Begrepet om tradisjon uttrykker i denne forstand for Gadamer det som handler om virkningshistorie. Dialogene til Platon er interessante å lese for oss i dag, ikke bare fordi de har store filosofiske og litterære kvaliteter, men også på grunn av den overmåte store betydning de har hatt opp gjennom mer enn to tusen år, rett og slett ved at de har vært lest og kommentert og har påvirket lesere, nærmest kontinuerlig gjennom alle disse årene.

Vi er alltid innenfor tradisjonen vi står i og påvirkes av denne på en uavvendelig måte. Som Espen Schaanning påpeker om tradisjonsbegrepet til Gadamer: «Uansett hvor revolusjonær man forsøker å være, uansett hvor mye man forsøker å bryte med fortiden, så vil det meste bli bevart. (...) Vår kritikk av fortiden vil alltid i stor grad måtte skje i kraft av perspektiver, synspunkter og argumenter vi arver fra fortiden» (Schaanning, 2012, s. 14).⁹ Det fin-

7. Som Gadamer skriver i *Wahrheit und Methode*, med henvisning til Hegel, her sitert fra den norske utgaven *Sannhet og metode*: «den historiske åndens vesen [er ikke] å gjenopprette fortiden, men *en tenkende formidling med det nåtidige livet*» (Gadamer, 2012, s. 202). Innfallsvinkelen til Gadamer er en ganske annen enn det som kommer til uttrykk innenfor et mer analytisk orientert perspektiv, slik for eksempel Ryan Nichols gir uttrykk for når han hevder at «the primary purpose of studying the history of philosophy is to determine the truth-values of philosophical propositions through analysis of arguments.» (Nichols, 2006, s. 45). Gadamerens forståelse av historie passer heller ikke enkelt og greit inn i en definisjon som den vi finner hos for eksempel Michael Frede, som legger særskilt vekt på det historiske og historikerens perspektiv i utforskningen av filosofiens historie og fremmer en filosofihistorie som søker, som han skriver, «to reconstruct historically the developments of philosophy.» (Frede, 1988, s. 667). Som Frede også sier om filosofihistorien: «Its aim is to reconstruct the history of philosophy in such a way that we can understand why philosophy got started in the first place and why it evolved in the way it did, up to and including the present day.» (Frede, 1988, s. 666).

8. Se for eksempel Thomas Krogh m.fl. (2003), *Historie, forståelse og fortolkning*, kapittel 8.

9. Ricardo Apostol peker på at tradisjonen, ut fra Gadamer, er unngåelig fordi den utgjør en nødvendig forutsetning for våre vurderinger: «One's tradition is thus inescapable, since it forms a precondition for all aesthetic judgement» (Apostol, 2015, s. 169).

nes ingen mulighet for noen av oss dødelige mennesker til å plassere oss på et sted utenfor historien, slik at vi kan se og vurdere den utenfra. Vi er nødvendigvis og alltid innenfor og del av en historisk tradisjon som påvirker oss, kanskje mer enn vi er klar over. Dette handler om den felles kulturarv og tenkningsarv som tradisjonen vi er del av utgjør. Vi er ikke løsevne enkeltindivider som på en eller annen måte har mulighet for å stå utenfor denne. Ifølge Gadamer er forståelse ikke først og fremst noe den enkelte driver med, uavhengig av historien. Snarere er det snakk om at vi tar del i tradisjonen som utgjør en prosess eller hendelse, der det foregår en stadig utveksling mellom fortid og nåtid.¹⁰

Gitt at Gadamer har rett i dette, hvorfor er det da viktig at vi har en bevissthet omkring, og søker innsikt i, den tradisjonen vi er del av, og som påvirker oss? Og åpner denne tankegangen til Gadamer i det hele tatt for at vi skal kunne forholde oss kritisk til vår egen tradisjon og historie? Viser han ikke i stedet bare hvordan tradisjonen utgjør noe vi tilhører og er bestemt av? Ifølge Georgia Warnke utelukker ikke tradisjonsbegrepet hos Gadamer kritisk refleksjon. Snarere tvert imot, disse to henger uløselig sammen (Warnke, 2012, s. 14). Innsikt i vår egen tradisjon er en nødvendig del av vår selv-erkjennelse og selv-refleksjon. Siden vi er endelige skapninger, bundet til tiden, kan vi ikke distansere oss fra den bestemte tiden vi tilhører og dermed heller ikke fra de forutgitte betingelser som er skapt gjennom historien: tradisjonen. Vi er uløselig knyttet sammen med den historien vi tilhører gjennom tradisjonen. En konsekvens av dette er at en tilegnelse av et kritisk blikk på oss selv må skje innenfor denne historien vi er en del av (Warnke, 2012, s. 17). For å få dette til, trenger vi å ha en bevissthet om, og et visst innblikk i, den tradisjonen som er med på å forme oss. Uten dette vil vi forbli desto blindere for de måtene vi er formet av tradisjonens betingelser og jo større blindheten vår er, jo vanskeligere vil vi ha for å reflektere kritisk over oss selv og vår egen plass i historien.

Å ta vare på og styrke et fokus på den filosofihistoriske tradisjonen innen ex.phil. vil ut fra et slikt perspektiv kunne gi en dobbel gevinst. Ved å gi samtlige studenter et innblikk i den filosofihistoriske tradisjon og bakgrunn for den akademiske tradisjonen universitetene er del av, vil en fremme et felles grunnlag og referanseramme for studentene, på tvers av fakultets- og faggrenser. Slik kan dette bidra til å styrke ex.phil. som fellesskapsdannende. I tillegg vil, gitt Gadamerens tankegang, innblikk i og kjennskap til filosofiens historiske røtter og tradisjon også bidra til økt innsikt i oss selv og bedre forutsetninger for kritisk refleksjon omkring betingelsene som er med på å styre oss, både som handlende og tenkende.

3. Antikken som felles grunnlag

Den vestlige filosofitradisjonen har sitt utspring i antikkens Hellas. Den greske antikken står i denne forstand som et felles grunnlag for Vestens tanketradisjon og er dermed betydningsfull for denne. Som R.B. Onians slår fast i sin bok om opprinnelsen til europeisk tenkning: «Basic to modern European thought are Greek philosophy and science» (Onians, 1988, s. 1). Livet og tenkningen til de gamle grekerne har vært omtalt som «the major formative influence on Western civilization»¹¹ og redaktørene av *The Classical Tradition* hevder i forordet til den voluminøse boken at «[e]very domain of post-classical life and thought has been profoundly influenced by ancient models» (Grafton et al., 2010, s. vii). Dette innebærer ifølge dem at vi ikke kan forstå historien til den post-klassiske verden uten ved stadig referanse til den klassiske kulturen, gjennom hvilket den aldri har sluttet å definere seg selv

10. Som Gadamer skriver: «Forståelsen må ikke først og fremst tenkes som en subjektivitetens handling, men som en inntrengning i overleveringshendelsen, hvor fortiden og nåtiden alltid blir formidlet» (Gadamer, 2012, s. 328).

11. Sitatet er hentet fra omslagsbladet til Moses I. Finleys klassiker *The Ancient Greeks*, første gang publisert i 1963.

– skjønt ikke på noen entydig eller enkel måte, men «in assent and dissent, in defiance and imitation, in veneration and in willed but futile forgetfulness» (Grafton et al., 2010, s. vii). Om vi er klar over det eller har fortrenget det, lever vi i innflytelse fra antikken. Ifølge Stanley Rosen er vi som moderne mennesker også antikke grekere: «That we cannot return to the past in no way cancels the fact that we have already been there, and so, as historical beings, are still there. As moderns, we are also ancients» (Rosen, 2002, s. 2). I den grad det stemmer at gresk tenkning er grunnleggende for og utgjør den største formative innflytelsen for moderne europeisk tenkning og vestlig sivilisasjon, synes betydningen til antikken som felles grunnlag åpenbar.

Innflytelsen fra antikken kommer til uttrykk blant annet gjennom språket.¹² Begreper som for eksempel *idé* og *teori*, som er sentrale i en akademisk sammenheng, ble formet og etablert i antikken. Disse ordene stammer fra greske ord som opprinnelig hadde mer dagligdagse betydninger knyttet til det å se og være vitne eller tilskuer til noe.¹³ Etterhvert utvikler ordene seg til også å bære betydninger som minner om det vi i vår egen tid legger i ordene *idé* og *teori*, knyttet til det å ha en forestilling om noe og å kontemplere, spekulere eller teoretisere. Når disse betydningene utvikles i den retning vi også gjenfinner i ord som er forbundet med tenkning i dag, spiller de greske filosofene en sentral rolle, med Platon i spissen.

Selve ordet vi bruker om *akademia* og den akademiske tradisjonen har også greske røtter. Opprinnelig var dette navnet på stedet hvor Platon underviste sine studenter, i utkanten av Athen i nærheten av en lund viet en gresk helt kjent som Akademos. Navnet ble snart en betegnelse på stedet hvor undervisningen foregikk og på en skoleretning og måte å tenke på som endret seg opp gjennom tiden. Etter Platons død (347 f.Kr.) skiftet lederskapet ved skolen, og Akademiet ble i de følgende epokene drevet ut fra ulike filosofiske retninger, frem til keiser Justinian stengte det platonske akademiet i år 529 e.Kr., etter omlag ni hundre år (Celenza, 2010, s. 1). Ordet akademi levde imidlertid videre etter dette, sammen med den universitetstradisjonen Platons akademi innstiftet. Selve den universitetstradisjonen alle studerende og akademikere en del av, har altså sitt utspring i antikkens Athen.

Den politiske styreformens *demokrati* har også sin opprinnelse i antikken, noe ordets greske aner vitner om (ordets bokstavelige betydning på gresk er styre ved *demos*, folket: altså folkestyre).¹⁴ Fremveksten av tanken om demokratiet kan vanskelig forstås uten at en tar hensyn til den politiske konteksten det vokser frem i: den greske *polis*. *Polis* er som kjent benevnelsen for bystat i antikkens greske verden, så selv ordet *politisk* stammer fra det greske. For å samle trådene fra disse betraktningene om disse få, blant den store mengden av ord og begrep vi har arvet fra antikken, og som vi hele tiden omgir oss med: Som *akademikere* med *ideer* og *teorier*, og som *politiske* innbyggere i et *demokrati* er vi gjennomsyret av arven fra antikken.

Ifølge Jean-Pierre Vernant henger filosofiens oppkomst i Hellas uløselig sammen med fremveksten av den politiske bystaten: «The advent of the *polis*, the birth of philosophy—the two sequences of phenomena are so closely linked that the origin of rational thought must be seen as bound up with the social and mental structures peculiar to the Greek city»

12. Som for eksempel Eric A. Havelock påpeker om de førsokratiske tenkerne, «they were devoted to the primary task of inventing a language which would make future systems possible» (Havelock, 1963, s. x).

13. Ordet *idé* stammer fra *eidon*, som betyr «å se» og *eidōs*, som opprinnelig hadde betydninger som «det som sees» og «form, fasong». Ordet *teori* kommer fra det greske *theōreō* som bar betydninger knyttet til det å se, eller bevitne noe, som en utsending eller en tilskuer. For klassisk greske betydninger av disse ordene se for eksempel Henry George Liddell og Robert Scott (1994), *A Greek-English Lexicon*.

14. For opprinnelsen til demokratiet i antikkens Hellas, se for eksempel Robert K. Fleck og F. Andrew Hanssen, «The Origins of Democracy: A Model with Application to Ancient Greece» (2006, s. 115).

(Vernant, 1996, s. 130). Den bakenforliggende tanken er at politiske, samfunnsmessige forhold påvirker tenkningen og vice versa. Tenkning henger også uløselig sammen med det språket gjennom hvilket tenkningen utfolder seg. Vi tenker gjennom det begrepsapparatet vi har tilgjengelig, men også omvendt, tenkningen former og skaper nye begrep. Det begrepsapparat vi lever og tenker ut fra kan være så selvsagt for oss at vi ikke er oss det bevisst. W.K.C. Guthrie viser til hvordan Francis MacDonald Cornford pekte på noe i denne retning i sin tiltredelsesforelesning ved Universitetet i Cambridge i 1931, der han fremholdt at filosofiske diskusjoner i enhver gitt historisk epoke «is governed to a surprising extent by a set of assumptions which are seldom or never mentioned. These assumptions are 'that groundwork of current conceptions shared by all men of any given culture and never mentioned because it is taken for granted as obvious'» (Guthrie, 1989, s. 11).¹⁵ Vi lever alle innenfor rammene epoken vi tilhører setter for oss og er preget av dette, gjerne mer enn vi er klar over. En del av de grunnforutsetninger og antagelser som hører til vår tid, henger sammen med arven fra antikken, som selvsagt også er en epoke som er tildels svært forskjellig fra den vi tilhører. I lesningen av en tekst fra for eksempel antikken, foregår denne i «en spenning som beveger seg mellom fremmedhet og fortrolighet med overleveringen, mellom en historisk distanserende gjenstandsmessighet og tilhørigheten til en tradisjon» for å snakke med Gadamer (Gadamer, 2012, s. 333–334). Den greske antikken er viktig for oss – som akademikere og samfunnsborgere – både med tanke på den tradisjonen vi er del av, men også som noe forskjellig vi kan se oss selv imot, som mot et relieff.

Det er imidlertid ikke bare gjennom begrepene vi har arvet at antikken er betydningsfull for oss. I gresk filosofi finner vi også det som kan karakteriseres som grunnleggende for akademisk og vitenskapelig praksis. La meg kort nevne ett spesifikt og sentralt eksempel her: den sokratiske dialogen. Med Sokrates introduseres noe nytt i gresk tenkning og dermed i det intellektuelle livet i den vestlige verden, ifølge Paul Friedländer (Friedländer, 1973, s. 157). Dette er den sokratiske dialogen, slik vi kjenner den fra Platon. Denne innebærer at ulike argumenter løftes mot hverandre i søken etter det som er rett. Poenget med sokratiske dialog er ikke å overbevise samtalepartneren om at ens eget standpunkt er det rette, men i stedet i fellesskap å søke innsikt i det som er sannheten om saken som diskuteres. Som Sokrates sier det i Platons *Gorgias*: «jeg er av dem som gjerne lar meg gjendrive hvis jeg sier noe som ikke stemmer, og som også gjerne gjendriver andre hvis de sier noe som ikke stemmer. Og jeg er ikke mindre glad for å bli gjendrevet selv enn jeg er for å gjendrive andre» (Platon, 2006, 458a). Det er vanskelig å være uenig i at dette kjennetegner vesentlige aspekt ved idealer som preger den akademiske tradisjonen ved universitetene også i dag. Gitt at forskning handler om å søke innsikt i det som er riktig og sant, gjennom å la ulike argumenter og forklaringer møtes og bli diskutert opp imot hverandre, utgjør denne formen for sokratiske dialog noe grunnleggende for det intellektuelle livet ved universitetene. For alle som arbeider eller studerer ved et universitet, synes det å ha et visst innblikk i denne sokratiske, filosofiske bakgrunnen for den akademiske tradisjonen vi alle inngår i, å være relevant. Men også i et videre samfunnsmessige perspektiv er den sokratiske dialogen, og den holdning den innebærer i forhold til å være villig til å lytte til motargumenter mot ens eget syn, betydningsfull. I den grad en i et samfunn vektlegger det å være åpen for å kunne ta feil og bli korrigert i møte med bedre opplysninger eller argumenter, ligger det en økt mulighet for å få gehør i tilbakevisning av falske såkalte «alternative fakta».

15. Francis MacDonald Cornford holdt denne forelesningen da han ble utnevnt som den første *Laurence Professor of Ancient Philosophy* ved Universitetet i Cambridge. Tiltredelsesforelesningen kan leses i sin helhet i Cornford (2014) *The Laws of Motion in Ancient Thought*, opprinnelig publisert i 1931.

En innvending mot å fokusere på det mer filosofihistoriske generelt, og antikken spesielt, er at at dette vil innebære en fremstilling med for mange, eller utleukkende, hvite europeiske menn. Hva gjelder en fremstilling av antikkens greske filosofi er dette helt klart tilfelle. En måte å gjøre noe med kjønnsrepresentasjonen på ex.phil., ville kunne være å slutte å fokusere på disse mannlige, greske tenkerne, eller i hvert fall gi dem mindre plass og oppmerksomhet. Men er dette egentlig en god løsning? Gitt at det stemmer at vi lever og tenker i tradisjonen fra antikken og under påvirkning av denne i større grad enn de fleste er seg bevisst, løper vi en risiko ved å vende oppmerksomheten og søkelyset bort fra denne. Vi utsetter oss for å bli desto blindere for denne påvirkningen og desto mindre i stand til å reflektere kritisk omkring den. I den grad vi velger å unnlate å rette søkelyset mot disse tenkerne fra det gamle Hellas, risikerer vi altså å gjøre det desto vanskeligere få et glimt av de måtene tenkemåtene deres påvirker oss på gjennom det vi har arvet fra dem. Det er, vil jeg hevde, tvert imot viktig å hente frem tenkerne fra antikken fordi de utgjør en viktig del av den tradisjonen vi står i. Kun ved å kjenne til dem kan vi få en inngang til å diskutere dem fra ulike perspektiv, inklusive de kritiske. Ved å rette søkelyset mot dem, i stedet for bort fra dem, kan vi åpne opp muligheter for å diskutere og reflektere, også kritisk undersøkende, over felles grunnantagelser som er med på å styre måten vi tenker og lever på. Dessuten, hver ny tid bringer med seg sine særegne interesser og perspektiver på fortiden, inklusive antikken, og heri ligger det stadig nye åpninger for kritisk refleksjon. Som Warnke formulerer det: «the present brings particular concerns and interests to the study of the past and thereby discloses aspects of it that it could not see» (Warnke, 2012, s. 16). Vår tid er preget av en økt bevissthet i forhold til mangfold, herunder kjønn, og det finnes interessante måter å forholde seg til antikkens tenkere med et perspektiv og en refleksjon preget av nettopp slike innfallsvinkler. Et forbilledlig eksempel her er arbeidene til Vigdis Songe-Møller. I *Den greske drømmen om kvinnens overflødigheit* (1999) henter hun frem greske diktere og tenkere som Hesiod, Parmenides, Anaximander og Platon, men leser dem med henblikk på et kjønnsperspektiv influert av samtidstenkere som Luce Irigaray og Michel Foucault.¹⁶ En lignende innfallsvinkel har Songe-Møller også brukt i forelesningsammenheng, herunder også på ex.phil., i presentasjoner av blant annet Platon og Aristoteles. Det lar seg med andre ord gjøre å presentere antikkens greske filosofi med en kritisk refleksjon knyttet til et kjønnsperspektiv for ex.phil.-studenter.

I kraft av å være noe nær samtlige studenter tar, er ex.phil. særskilt egnet til å bidra til å gi dem et felles utgangspunkt, uavhengig av fagspesialisering. I denne artikkelen argumenterer jeg for at det å ha et tydelig og solid fokus på den felles bakgrunnen for den akademiske tradisjonen universitetene inngår i, med en refleksjon omkring noen av de måtene arven fra antikken påvirker oss også i dag, vil kunne styrke ex.phil. som et slikt felles grunnlag. En styrking av denne fellelsskapsdannende rollen vil kunne gavne tverrfaglig arbeid på universitetene og bidra til å gjøre samtaler på tvers av faggrenser noe lettere. Kanskje vil en styrking av ex.phil. som fellelsskapsdannende også kunne være et bidrag med tanke på å bygge oppunder det felles grunnlag samfunnsdebatten er avhengig av. Jeg er klar over at denne artikkelen går imot de rådende trendene og tendensene hva gjelder fakultetstilpassning og et større fokus på det systematiske og problemorienterte som preger ex.phil., i hvert fall ved noen av de norske universitetene. Slik jeg ser det, er det imidlertid viktig å også reise spørsmål omkring hva som går tapt og peke på mulige problematiske konsekvenser ved en dreining bort fra ex.phil. som fellelsskapsdannende grunnlag.

16. Den norske utgaven av boken er fra 1999. Boken er også utgitt internasjonalt i engelsk oversettelse i 2002, under tittelen *Philosophy Without Women. The Birth of Sexism in Western Thought*.

Jeg vil gjerne takke medlemmene i forskningsgruppen for Antikkens filosofi ved Universitetet i Bergen for nyttige innspill til en tidlig presentasjon av artikkelen. Takk også til Vibeke A. Tellmann, Stein A. Hevrøy, samt to anonyme lesere for gode tilbakemeldinger og kommentarer.

Referanser

- Alcott, H. & Gentzkow, M. (2017). Social Media and Fake News in the 2016 Election. *The Journal of Economic Perspectives*, 31(2), 211–235. <https://doi.org/10.3386/w23089>
- Apostol, R. (2015). Amid the Ruins of Time: The Classics as Modernist Project in Gadamer and Seferis. *Comparative Literature*, 67(2), 166–184. <https://doi.org/10.1215/00104124-2890957>
- Bangu, S. & Cahill, K. (Red.) (2017). *Filosofi for realister: tekstsamling*. Universitetsforlaget.
- Brown, E. & Granberg, A. (2012). *Hva er et menneske?: en innføring i filosofiske spørsmål om menneskets natur*. Fagbokforlaget.
- Celenza, C. (2010). Academy. I A. Grafton, G. W. Most & S. Settis (Red.), *The Classical Tradition* (s. 1–3). The Belknap Press of Harvard University Press.
- Cornford, F.M. (2014). *The Laws of Motion in Ancient Thought*. Cambridge University Press.
- Finley, M.I. (1986). *The Ancient Greeks*. Penguin Books.
- Fleck, R.K. & Hanssen, F.A. (2006). The Origins of Democracy: A Model with Application to Ancient Greece. *The Journal of Law & Economics*, 49(1), 115–146. <https://doi.org/10.1086/501088>
- Frede, M. (1988). The History of Philosophy As a Discipline. *The Journal of Philosophy*, 85(11), 666–672.
- Friedländer, P. (1973). *Plato. An Introduction*. Bollingen Series LIX / Princeton University Press.
- Gadamer, H.-G. (2012). *Sannhet og metode* (L. Holm-Hansen, Overs.) Pax forlag. (Opprinnelig utgitt 1960).
- Gamlund, E., Svendsen, L.Fr.H. & Säätelä, S. (2016). *Filosofi for humanister*. Universitetsforlaget.
- Grafton, A., Most, G.W. & Settis, S. (Red.) (2010). *The Classical Tradition*. The Belknap Press of Harvard University Press.
- Guthrie, W.K.C. (1989). *The Greek Philosophers from Thales to Aristotle*. Routledge.
- Havelock, E.A. (1963). *Preface to Plato*. The Belknap Press of Harvard University Press.
- Jardine, E. (2019). Beware Fake News: How Influence Operations Challenge Liberal Democratic Governments. *Governing Cyberspace during a Crisis in Trust*. Centre for International Governance Innovation.
- Karlsen, G. (2015). *Språk og argumentasjon*. Fagbokforlaget.
- Kolflaath, E. (2004). *Språk og argumentasjon – med eksempler fra juss*. Fagbokforlaget.
- Krogh, T. m.fl. (2003). *Historie, forståelse og fortolkning: De historisk-filosofiske fags fremvekst og arbeidsmåter*. Gyldendals Norsk Forlag.
- Lavik, T., Fjørtoft, K. & Pedersen, J. (2014). *Filosofi for samfunnsvitere*. Universitetsforlaget.
- Liddell, H.G. & Scott, R. (1994). *A Greek-English Lexicon*. Oxford University Press.
- Lie, R., Svendsen, L.Fr.H. & Gamlund, E. (2015). *Filosofi og helseforskning*. Alvheim og Eide.
- Nichols, R. (2006). Why Is the History of Philosophy Worth Our Study? *Metaphilosophy*, 37(1), 34–52. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9973.2006.00411.x>
- Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet. (12. april 2021). *Examen philosophicum*. <https://www.ntnu.no/exphil>
- Okasha, S. (2016). *Philosophy of Science: A Very Short Introduction*. Oxford University Press.
- Onians, R.B. (1988). *The Origins of European Thought about the Body, the Mind, the Soul, the World, Time and Fate*. Cambridge University Press.
- Platon (2006). *Gorgias* (Ø. Andersen, Overs.). I *Platon. Samlede verker III*. Vidarforlaget.
- Prier, J. (2017). Commanding the Trend: Social Media as Information Warfare. *Strategic Studies Quarterly*, 11(4), 50–85.
- Rosen, S. (2002). *The Ancients and the Moderns. Rethinking Modernity*. St. Augustine's Press.
- Schaanning, E. (2012). «Introduksjon.» i den norske oversettelsen av Hans-Georg Gadamer, *Sannhet og metode* (L. Holm-Hansen, Overs.) (s. 9–21). Pax forlag. (Opprinnelig utgitt 1960).

- Skjerve, K. (2019). *Rettsfilosofi for examen philosophicum* (upublisert manuskript) [rev. versjon i Mitt UiB 2019].
- Songe-Møller, V. (1999). *Den greske drømmen om kvinnens overflødighet. Essays om myter og filosofi i antikkens Hellas*. Cappelen akademisk forlag. Engelsk versjon (2002): *Philosophy Without Women. The Birth of Sexism in Western Thought*. Continuum.
- Universitetet i Bergen. (12. april 2021). *Examen philosophicum*. <https://www.uib.no/fag/exphil>
- Universitetet i Oslo. (12. april 2021). *EXPHIL03 – Examen philosophicum*. <https://www.uio.no/studier/emner/hf/ifikk/EXPHIL03/#learning-outcomes>
- Universitetet i Tromsø. (12. april 2021). *FIL-0700 Examen philosophicum, Tromsøvarianten – 10 stp*. <https://uit.no/utdanning/emner/emne/697581/fil-0700>
- Vernant, J.-P. (1996). *The Origins of Greek Thought*. Cornell University Press.
- Waldrop, M.M. (2017). The Genuine Problem of Fake News. *Proceeding of the National Academy of Sciences of the United States of America*, 114(48), 12631–12634. <https://doi.org/10.1073/pnas.1719005114>
- Warnke, G. (2012). Solidarity and Tradition in Gadamer's Hermeneutics. *History and Theory*, 51(4), 6–22. <https://doi.org/10.1111/j.1468-2303.2012.00644.x>